

autor : Carlo BRAGA CM

RECENZJA

Andrzej Krzystek

Po czterdziestu latach od ogłoszenia *Konstytucji o Liturgii* (4 grudnia 1963) i pięćdziesięciu pięciu od pierwszego wydania (*sub secreto*) w 1948 roku, opublikowano ważny dokument z czasów Piusa XII: *La Memoria sulla riforma liturgica* (800 stron), jako tom I (Documenti, I) szerszego opracowania: *La riforma liturgica di Pio XII*. Dzieła tego podjął się znany liturgista prof. Carlo Braga CM. Pracę opublikowało rzymskie wydawnictwo *Centro Liturgico Vincenziano* (CLV) w serii *subsidia* CLV nr 128 pod koniec 2003 roku¹. Jak wynika z tytułu, jest to pierwszy z serii dokumentów dotyczących planowanej generalnej reformy liturgicznej za pontyfikatu Piusa XII.

W części wprowadzającej (*Introduzione*), strony V – XXVIII, autor przypomina o istotnych wydarzeniach, które przyczyniły się do podjęcia w czasach papieża Piusa XII wielkiego planu reformy liturgicznej. Kluczowym momentem było powołanie i praca Komisji papieskiej (*Commissione Piana*) do spraw reformy liturgicznej (strony VI – IX). Następnie C. Braga przedstawia w skrócie *Memoria sulla riforma liturgica* (strony IX – XX) i cztery suplementy strony XX - XXVII.

Prace nad *Memoria*, rozpoczęte z polecenia Piusa XII we wrześniu 1946 roku, trwały około dwóch lat i zostały zakończone 30 grudnia 1948 roku. Materiał zawarty na 318 stronach w *Memoria* podzielono na cztery rozdziały (cyfra odpowiada wewnętrznemu podziałowi treści przyjętemu przez autorów *Memoria*):

1. konieczność reformy liturgicznej (9–14);
2. podstawowe kryteria reformy liturgicznej (14–19);
3. program reformy liturgicznej (20–333);
4. praktyczna realizacja reformy liturgicznej (334–341).

Na początku *Memoria* autorzy przedstawili racje, które wskazują na konieczność reformy liturgicznej. Do nich zaliczyli: aktualny stan liturgii, stan wiedzy liturgicznej i Ruchu Liturgicznego w świecie, sytuację duchowieństwa w obecnym czasie oraz zaangażowanie Stolicy Apostolskiej w realizację reformy liturgicznej.

¹ Roma 2003, ss. 800.

Każda reforma domaga się ustalenia najpierw podstawowych kryteriów, które wytyczą kierunki podjętych działań, zapewnią stabilność i efektywność samej reformy. Kryteria reformy liturgii za Piusa XII dotyczyły całej liturgii i poszczególnych ksiąg. Ogólnie przedstawiały się one następująco:

1. *Należy równoważyć tendencje zachowawcze i nowatorskie.* Wśród liturgistów i propagatorów Ruchu Liturgicznego spotyka się pogląd zwany „archeologizmem”. Zwolennicy tego kierunku chcieli doprowadzić liturgię do stanu pierwotnego, pomijając jej rozwój w ciągu wieków. Druga skrajność, to chęć stworzenia liturgii nowoczesnej. Formy liturgiczne powstałe w odległej epoce są współcześnie niezrozumiałe, niedostosowane do współczesnej mentalności i kultury. Reforma powinna więc zrównoważyć te tendencje.

2. *Liturgia jest aktem kultu składanym Bogu.* Oddawanie czci świętym musi być podporządkowane kultowi pierwszorzędnemu, czyli oddawaniu czci Bogu. Konsekwentnie w kalendarzu okresy roku liturgicznego powinny mieć należne im pierwszeństwo przed obchodami ku czci świętych, aby należycie ukazać cały cykl misterii zbawienia.

3. *Liturgia jest jednolita i harmonijna.* Tymi samymi cechami powinna odznaczać się przyszła reforma liturgiczna. Obejmuje ona wszystkie elementy, które składają się na rzeczywistość zwaną liturgią: rytę, formularze, rubryki, święta, rok liturgiczny etc. Przyszła reforma wymaga mądrego przygotowania i dokładnej znajomości całej liturgii. Dzięki temu prace nad reformą będą mogły bezpiecznie postępować w określonym porządku i zostaną doprowadzone do końca.

Po przedstawieniu ogólnych zasad reformy liturgicznej autorzy *Memoria* zaprezentowali program szczegółowy (rozdział III *Memoria* nr 20–333). Szczególnie dogłębnie i szeroko potraktowano problemy związane z porządkiem dni liturgicznych i kalendarzem (22–168), a także *Breviarium Romanum* (181–313). Program reformy innych ksiąg zaprezentowano jedynie w sposób bardzo ogólnikowy. Od numeru 314 do 333 omówiono: *Missale Romanum* (314–316), *Martyrologium* (317–320), *Libri cantus* (321), *Rituale Romanum* (322–327), *Ceremoniale episcoporum* (328), *Pontificale Romanum* (329–331), *Codex iuris liturgici* (332).

W zakończeniu *Memoria* zaproponowano dwa etapy prac nad przygotowanym materiałem. Pierwszy dotyczy dyskusji, w której *Memoria* stanowi podstawę reformy, a przedstawione tu główne zasady odnowy liturgii należy uwzględnić w omawianiu roku liturgicznego i kalendarza, *Officium Divinum*, Mszy świętej, sakramentów i sakramentaliów. Drugi etap dotyczy prac podkomisji, które podejmą poszczególne kwestie według swojej kompetencji,

spełniając funkcję pomocniczą względem Komisji papieskiej. W zakończeniu zawarto wskazanie, by reforma poszczególnych ksiąg rozpoczęła się od *Brewiarza*, a następnie *Mszatu* i *Martyrologium*, ponieważ te trzy różne księgi zawierają główne części liturgii i pomogą w pracach nad innymi księgami liturgicznymi. Reformę ksiąg należy zakończyć wydaniem *Kodeksu Prawa Liturgicznego*, który wyniknie w trakcie trwania prac nad reformą ksiąg liturgicznych.

Memoria została przedstawiona Piusowi XII dnia 22 lipca 1949 roku. Papież wyraził wielkie zadowolenie z dokonanej pracy, a po zapoznaniu się z *Memoria* chciał, by prace były kontynuowane. Problemów związanych z generalną reformą liturgiczna było wiele. Dlatego zaistniała potrzeba kolejnych szczegółowych opracowań, dokonanych przez najlepszych ekspertów, które służyłyby dalszym pracom Komisji. Takim opracowaniem stał się *Supplemento I* (SRC – Sectio Historica nr 75, *Memoria sulla riforma liturgica. Supplemento I. Intorno alla graduazione liturgica*, Tipografia Poliglotta Vaticana 1950, stron 38). Prace nad tym materiałem zakończono 25 marca 1950 roku, a prowadzili je relator generalny SRC F. Antonelli OFM i wicerelator J. Löw. Materiał, opracowany na podstawie *Memoria* 23-32 i 102-122, miał posłużyć jako punkt wyjścia do wewnętrznej dyskusji w Komisji na temat pierwszeństwa dni liturgicznych. Podstawy do dyskusji na temat *Supplemento I* dał A. Albareda OSB, członek Komisji i prefekt Biblioteki Watykańskiej, który zaproponował klasyfikowanie świąt liturgicznych na bazie teologicznej. Wyszedł z założenia, że liturgia roku oparta jest na cyklu zbawienia, którego centrum stanowi liturgia wielkanocna.

Po zakończeniu prac nad redagowaniem *Memoria*, 30 grudnia 1948 roku, dokument przedstawiono członkom Komisji papieskiej. Kardynał C. Micara, prefekt SRC i przewodniczący Komisji, był przekonany o potrzebie zasięgnięcia opinii na temat *Memoria* u osób kompetentnych spoza Komisji. Chciał w ten sposób poszerzyć grupę konsultacyjną o autorytety w dziedzinie nauk liturgicznych. Niezależni eksperci mieli krytycznie ocenić materiał zawarty w *Memoria* i swoje poglądy przedstawić pisemnie. O opinie poproszono trzech wybitnych liturgistów, byli to: Bernard Cappelletti OSB opat z Mont César, Joseph Jungmann SI profesor uniwersytetu z Innsbrucku i mons. Mario Righetii z Genui. Kardynał C. Micara wystosował osobiście list do wybranych ekspertów, dołączając go do *Memoria*. W liście podał motywacje przemawiające za reformą liturgii, powołał się na zaangażowanie Ojca Świętego w dzieło reformy i prosił o podjęcie

prac, które powinny być realizowane *sub secreto*. Wspominał również, iż papież wie i zgadza się z ich wyborem jako ekspertów – konsultorów. Proponował, by prace zakończono 1 lutego 1950 roku.

Pierwszy nadesłał opracowany materiał J. A. Jungmann, 3 stycznia 1950 roku, po nim B. Capelle, 15 lutego 1950 roku i w końcu M. Righetti, 10 marca 1950 roku. Sekcja historyczna SRC uporządkowała materiały i przedstawiła jako *Supplemento II* do *Memoria* (SRC – Sectio Historica nr 76, *Memoria sulla riforma liturgica, Supplemento II. Annotazioni alla „Memoria”, presentate su richiesta, dai Rev.mi Dom Capelle OSB, P. Jungmann SI, mons. Righetti*, Tipografia Poliglotta Vaticana 1950, 64 strony). Joseph A. Jungmann w liście do kardynała C. Micara podkreślił, że w cyklu Bożego Narodzenia naniósł najwięcej szczegółowych uwag. Wyraził ubolewanie, że studium nad reformą *Brewiarza* dotąd było zaniedbane, ale wypowiedział się pozytywnie na temat reformy liturgii przedstawionej w *Memoria*. Propozycja reformy, w ocenie J. A. Jungmanna, jest bardzo dobrze przygotowana i opiera się na mocnych podstawach. Drugi konsultor, B. Capelle OSB, wypowiedział się w sposób bardzo otwarty i zdecydowany. Jego opinie cechuje zachowawczość, a nawet konserwatyzm. Katolicy, w jego opinii, powinni dochować wierności dawnej liturgii. W tym świetle wyraża zdziwienie wobec zasady, wyrażonej w *Memoria* 16 o równoważeniu tendencji konserwatywnych i nowatorskich. Bernard Capelle wstrzymał się z ocenami dotyczącymi wielu punktów *Memoria*. Według niego, program reformy przedstawiony w *Memoria* wnosi tyle nowości, że niestosowne byłoby proponowanie czegoś więcej. Ostatni z ekspertów, M. Righetti, najogólniej zgadza się z poglądami wyrażonymi w *Memoria* i z radością oczekuje reformy liturgicznej.

Relator generalny F. Antonelli we wstępie do *Supplemento II*, stwierdził, że opinie ekspertów są godne uwagi i trzeba je uwzględnić w dalszej pracy. Zachodzi więc potrzeba systematycznego opracowania, w którym zostaną one przedstawione Komisji. Pracę tę zlecono sekretarzowi Komisji A. Bugnini.

Kolejnym efektem prac Komisji stał się *Supplemento III*, z 19 czerwca 1951 roku (SRC – Sectio Historica nr 79, *Memoria sulla riforma liturgica, Supplemento III, Materiale storico, agiografico, liturgico per la riforma del Calendario*, Tipografia Poliglotta Vaticana 1951, 204 strony). Tom ten zawierał materiał historyczny, hagiograficzny i liturgiczny dla reformy kalendarza. Relator generalny F. Antonelli OFM we wprowadzeniu nawiązał do *Memoria* 152 gdzie wyraźnie wskazano na konieczność przygotowania opracowania, które posłużyłoby reformie Kalendarza Kościoła powszechnie-

go. Supplemento III podzielono na dwie części. W pierwszej przedstawiono aktualny kalendarz obowiązujący w Kościele powszechnym, według porządku miesięcy (str. 7–33). Druga część, to rodzaj alfabetycznego słownika świętych. Znalazły się tu dane liturgiczne, historyczne i hagiograficzne (str. 34–179). Opracowano je na podstawie dostępnych źródeł liturgicznych i hagiograficznych. W słowniku świętych znalazły się podstawowe informacje: krótka nota biograficzna, dane liturgiczne, np. jeżeli jest formularz mszalny, wspomnienie świętego w kanonie Mszy św. lub litanii oraz daty z życia świętego. Zasadniczy materiał do tego tomu przygotował J. Löw, wicerelator sekcji historycznej SRC. Wielką pomoc w redagowaniu słownika świętych wyświadczył bp Pio Franchi de' Cavalieri, konsultor SRC, ekspert hagiografii chrześcijańskiej. O końcową wersję Supplemento III zadbał także A. Bugnini, sekretarz Komisji.

W 1957 roku ukazało się jeszcze jedno opracowanie do *Memoria*, tzw. *Supplemento IV*. W tomie tym przedstawiono materiał, który był wynikiem konsultacji z episkopatami świata w latach 1956–1957 na temat przyszłej reformy *Brewiarza Rzymskiego*. Była to sprawa wyjątkowa, ponieważ po raz pierwszy w historii następowała – w tak szerokim zakresie – konsultacja dotycząca reformy liturgicznej. Kardynał prefekt SRC G. Cicognani za zgodą papieża sformułował list, w którym prosił o wyrażenie opinii i propozycji w zakresie reformy *Brewiarza*. Ostatecznie list rozesłano poszczególnym metropolitom i biskupom, z datą 17 maja 1956 r. ze znamienym dopiskiem *sub secreto*. Na 400 wysłanych listów otrzymano 341 odpowiedzi, co stanowi ok. 85% całości. Wyniki przeprowadzonej konsultacji SRC opublikowała jako *Supplemento IV* do *Memoria* pod koniec 1957 roku (SRC – Sectio Historica nr 97, *Memoria sulla riforma liturgica. Supplemento IV. Consultazione dell'episcopato intorno alla riforma del Breviario Romano (1956–1957). Risultati e deduzioni*, Tipografia Poliglotta Vaticana 1957 (140 stron).

Opracowaniem odpowiedzi biskupów zajęli się: A. Bugnini i C. Braga, pod kierunkiem G. Löwa, wicerelatora generalnego sekcji historycznej SRC. Odpowiedzialnym za wydanie *Supplemento IV* był F. Antonelli, relator generalny. Opracowanie nadesłanego materiału nastąpiło bardzo szybko: 31 maja upłynął termin nadsyłania odpowiedzi, a już 29 lipca *Supplemento IV* był gotowy do publikacji. Z nadesłanych do SRC odpowiedzi stworzono indeks tematyczny, złożony z 1800 katalogów. Na tej podstawie dokonano szczegółowych opracowań.

W pierwszej części (nr 2–62) zamieszczono statystykę odpowiedzi: główne hasła i ilość głosów związanych z nimi (nr 4); hasła i tematy naj-

częściej występujące (nr 7); poszczególne główne elementy *Brewiarza* (9-24) i poszczególne Godziny kanoniczne (25-30); części konstytutywne *Officium* (31-39) i części mniejsze (40-45); różne problemy związane z reformą *Brewiarza* (46-62). Część druga *Supplemento IV* zawiera wnioski dla programu odnowy, tradycyjnej struktury *Officium Divinum* (63-101). Na podstawie wniosków kształtuje się twórcza synteza, która pozwala dostrzec główne kierunki przyszłej reformy. Tradycyjne struktury *Officium* należy odnowić, biorąc pod uwagę dotychczasowe osiągnięcia (chodzi tu o *Memoria*), modyfikować je i iść dalej. W ostatniej części, zwanej *Dodatkiem*, zamieszczono dziewięćdziesiąt dwa wybrane fragmenty nadesłanych odpowiedzi (oznaczono je numerami od jeden do dziewięćdziesiąt dwa) z podaniem miejsca, imienia i nazwiska biskupa.

Wyniki konsultacji stały się cennym materiałem do studiów nad reformą *Brewiarza*. *Supplemento IV* dostarcza wiele opinii i postulatów w zakresie odnowy *Brewiarza*. Konsultacja potwierdziła, że generalna odnowa *Officium* nie może dokonać się w krótkim czasie, a do jej realizacji potrzebni są najbardziej kompetentni specjaliści. Potwierdza to dobitnie po latach A. Bugnini, który w swoim dziele *La riforma liturgica (1948-1975)* zaprezentował cały złożony proces generalnej reformy liturgii.

Gdy z perspektywy czasu oceniamy pracę Komisji papieskiej i plan reformy przedstawiony w *Memoria*, dochodzimy do przekonania, że zamysł generalnej reformy liturgicznej został dobrze opracowany. Principia przedstawione w *Memoria* nie straciły na aktualności. Nie jest zatem zaskoczeniem, że materiał opracowany za Piusa XII był podstawą do realizacji reformy liturgicznej przez *Consilium*, czyli Radę do wykonania postanowień *Konstytucji liturgicznej*. Tę opinię potwierdza fakt przedrukowania i rozdania *Memoria* wszystkim konsultorom *Consilium*. Publikacja *Memoria sulla riforma liturgica*, której autorem jest C. Braga, od 1960 roku członek Komisji papieskiej i czynny uczestnik prac nad soborową reformą liturgii, jest ważnym źródłem poznania etapu prac przygotowawczych do generalnej reformy liturgicznej, a w konsekwencji istotnym elementem w zrozumieniu aktualnej reformy. Wydanie *Memoria* jako tomu I pod ogólnym tytułem *La riforma liturgica di Pio XII* jest zapowiedzią publikacji dalszych dokumentów, które usystematyzują wiedzę na temat reformy liturgicznej i ukażą znaczący wkład Piusa XII w przygotowanie i reformę liturgiczną Soboru Watykańskiego II.